

Släktet *Epilobium* (dunört) i Småland

THOMAS KARLSSON

Tre arter av dunört verkar vara vanliga i hela Småland: *bergdunört* (bredbladig torrmarksart), *amerikansk dunört* (bredbladig fuktmarksart) och *kärrdunört* (smalbladig fuktmarksart).

Dessa har var sin dubbelgångare. *Backdunört* ser ut som en liten och tätbladig *bergdunört*, *vit dunört* är mycket lik *amerikansk dunört* men har små vita blommor, och *mörk dunört* ser ut som *kärrdunört* men har mörka blommor och mera tandade blad. De tre 'dubbelgångarna' är inte helt vanliga men kan i princip påträffas i hela landskapet.

De övriga sex arterna är sällsyntheter, bundna till rikområdena.

Många arter i släktet sprids mycket lätt med människan. Det mest slående exemplet är hur *amerikansk dunört* har invandrat och på några årtionden blivit den vanligaste dunörten i södra Sverige. *Vit dunört* ökar starkt. Även den praktfulla *rosendunörten* har tendenser att sprida sig. Kanske håller även *backdunört* på att bli vanligare, i södra Småland åtminstone.

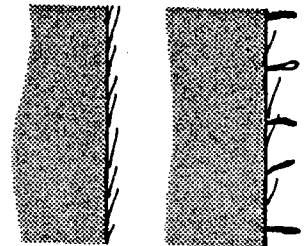
Å andra sidan är det möjligt att *mörk dunört* är på tillbakagång: den tycks föredra betade, örtrika kärr och sådana blir allt sällsyntare.

De sydsvenska arterna är väl skilda (utom amerikanerna, nr 6--8). Men de bästa karaktärerna är svåra att se: fröskalets skulptur och övervintringssättet. Den här nyckeln bygger på karaktärer som är lite lättare. Men därför måste ett par varierande arter uppträda på ett par olika ställen. En översikt över arterna och några viktiga karaktärer finns på sista sidan.

Övervintringsknoppar. *Amerikansk dunört* har knoppar med köttiga, uppsvällda blad vid stjälkbasen. *Kärrdunört* har långa, tunna, fina revor i markytan. Andra arter har andra typer av övervintringsorgan. Men dessa delar utvecklas inte förrän på eftersommaren och inte hos alla plantor i ett bestånd. De lossnar också mycket lätt och blir kvar i marken om man tar upp växten oförsiktigt. Ser man dessa karaktärer är det alltså bra, ser man dem inte kan man inte dra någon säker slutsats av det.

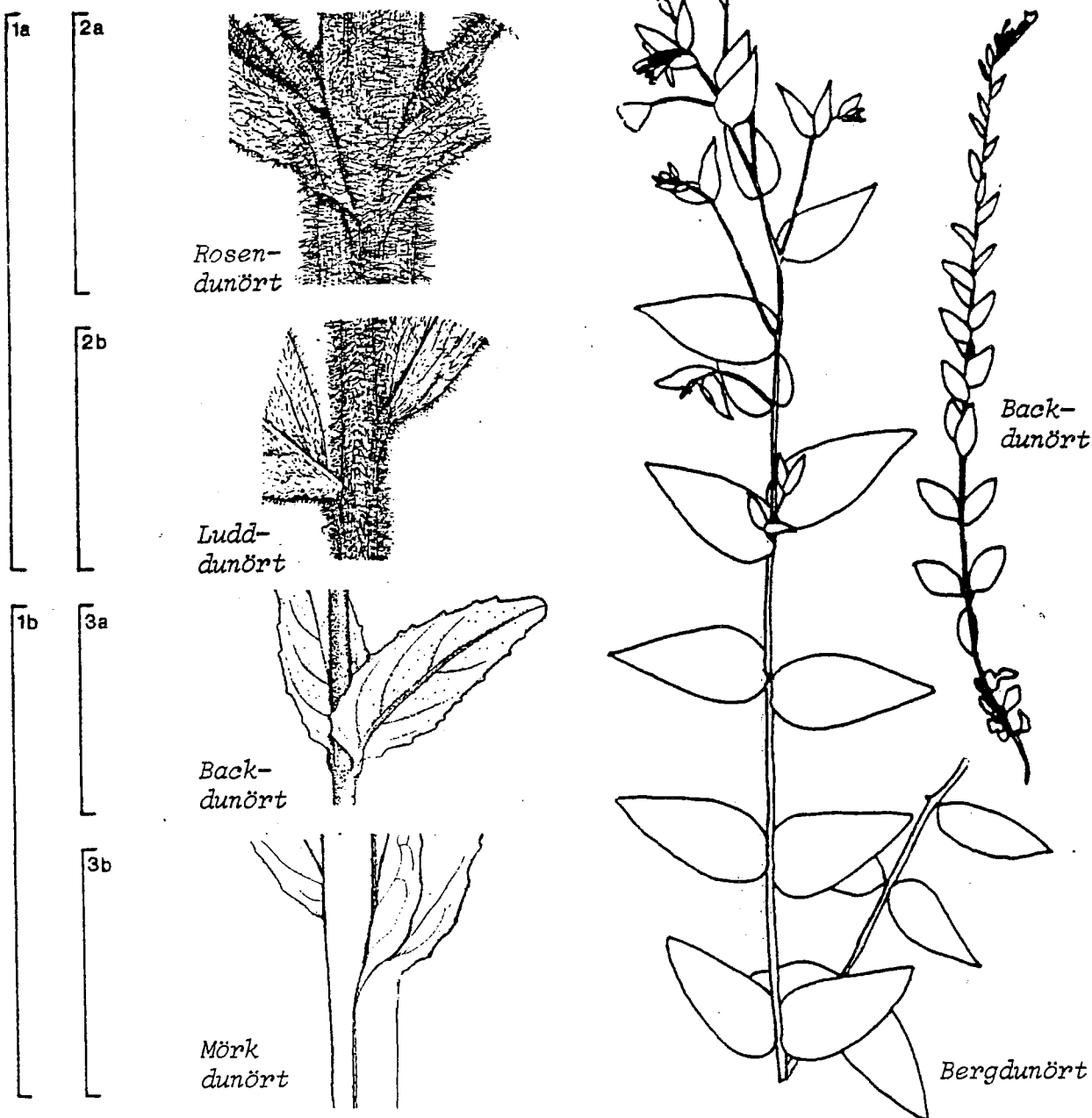
Hår. Förutom de långa, utspärrade håren hos *rosen-* och *luddunört* finns det två typer av hår hos dunört. Dels tilltryckta *vanliga hår*, dels utstående, tjocka, glimmande *glandelhår* (körtelhår). Dessa hårtyper ser man lätt i motljus. Hos *amerikansk dunört* och *kärrdunört* dominerar glandelhåren på blomställningens grenar; hos *bergdunört* är stammen i hela sin längd tätt klädd av vanliga, en aning krumma hår, men upptill är många glandelhår inblandade.

Hybrider. Ett mycket stort antal hybrider är kända i släktet. Detta kan ge intrycket att kaos råder. Men i själva verket är hybrider sällsynta, särskilt hos oss där så få arter är riktigt vanliga. Dessutom känner man igen dem på att de är sterila. När frukten spricker upp hos en ren art visar sig en lång rad välutvecklade frön bland allt duset. Hos hybriderna är bara somliga frön utvecklade, resten är små och skrupna.

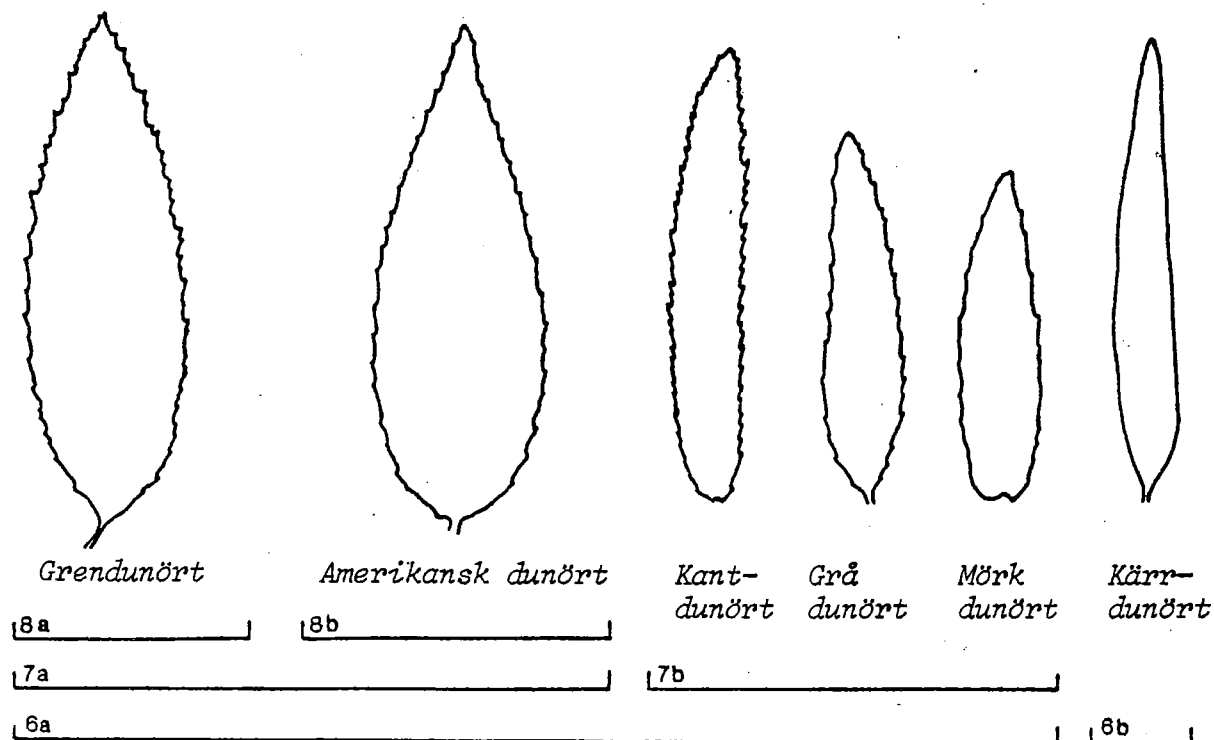

Stambitar i profil med vanliga hår (t v) resp vanliga hår plus glandelhår

- 1a Stjälk tätt hårig av långa, utstående hår 2
- 1b Stjälk kal eller mycket kort hårig 3
- 2a Blommor 2--3 cm breda, blad helt oskaftade med vid stjälken fastväxta bladbaser 1 *Rosendunört*
- 2b Blommor ca 1 cm breda, blad med tydligt men mycket kort skaft 2 *Luddunört*
- 3a Stjälk alldeles rund 4
- 3b Stjälk med smala lister (det är bladkanterna som fortsätter) . 6
- 4a Blad smala, nästan otandade; märke klubbformigt .. 12 *Kärrdunört*
- 4b Blad breda, vasst tandade; märke fyrflikigt 5
- 5a Störväxt, få- och storbladig; blomskaft och frukter med tilltryckta vanliga hår och utstående glandelhår; mellersta stjälkblad oftast med mer än 15 tänder på var sida 3 *Bergdunört*
- 3b Småväxt, mång- och småbladig; blomskaft och frukter bara med tilltryckta vanliga hår; mellersta stjälkblad med mindre än 15 tänder på var sida 4 *Backdunört*

- 6a Blad tätt och tydligt tandade 7
- 6b Blad otandade eller glest och otydligt tandade 12
- 7a Blomskaft, foder och frukter rikligt glandelhåriga; blad breda, med svängda sidor 8
- 7b Glandelhår saknas eller finns bara enstaka på fodret; blad smala, med nästan parallella sidor 10
- 8a Foder tätt tilltryckt hårigt men bara med få glandelhår, knoppen ser därför grå ut; blad bredast på mitten, med långt skaft (3--10 mm) 5 *Grendunört*
- 8b Foder med många glandelhår men få vanliga tilltryckta hår, knoppen ser därför grön ut; blad bredast närmare basen, oftast med kort eller omärkligt skaft (0--2 mm) 9
- 9a Blommornas stödblåd påfallande stora, nästan lika stora som de mellersta stjälkbladen; frukt bara med glandelhår 6 *Alaskadunört*
- 9b Blommornas stödblåd oftast mycket mindre än de mellersta stjälkbladen; frukt med glandelhår och tilltryckta vanliga hår 7/8 *Vit dunört/Amerikansk dunört*
- 10a Övre blad kala undertill på mittnerven; växten skarpt ljusgrön 9 *Kantdunört*
- 10b Övre blad gråhudna undertill på mittnerven; dunkelt gröna ... 11
- 11a Foder tätt hårigt av tilltryckta vanliga hår, utan glandelhår; aldrig med utlöpare 10 *Grå dunört*
- 11b Foder tätt hårigt av tilltryckta vanliga hår och med enstaka glandelhår; ofta med långa utlöpare 11 *Mörk dunört*
- 12a Blommor mörkt rödlila; blomskaft, foder och frukt med tilltryckta vanliga hår, bara på fodret några få glandelhår 11 *Mörk dunört*
- 12b Blommor ljuslila; blomskaft, foder och frukt glandelhåriga 12 *Kärrdunört*

1. Rosendunört, *Epilobium hirsutum*. Omöjlig att ta fel på genom de stora, rosenröda blommorna. Även när den inte blommar är den lätt att känna igen genom sin högväxthet (upp till 1,5 m) och sin starka hårighet.

Mycket sällsynt och kalkgynnad, rapporterad från ett tiotal lokaler. Den kan dock dyka upp var som helst, eftersom den hör till de kultur-spridda arterna i släktet. Den har även odlats. Föredrar fuktig mark men kan även växa på t ex skräpmark i tätorter.

2. Luddunört, *Epilobium parviflorum*. En liten upplaga av föregående.

Mycket sällsynt, kalkgynnad; fuktiga betesmarker, diken, sällan på starkt kulturpåverkad mark.

3. Bergdunört, *Epilobium montanum*. Denna och följande art skiljs från alla andra genom att stjälken är tätt men mycket kort hårig runt om nästan ända från basen.

Bergdunört växer sällan fuktigt, utan föredrar skogsbryn, gårdskanter och liknande. Den tycks vara ganska vanlig i hela Småland.

4. Backdunört, *Epilobium collinum*. Skiljer sig från *bergdunört* genom att vara lågväxt, ofta bara ett par dm hög, med många och små blad. Ibland är den mycket rikt förgrenad och får då ett typiskt 'risigt' utseende. Med upp syns lätt den avgörande skillnaden, att *backdunört* saknar glandelhår.

I bergiga trakter är denna art vanlig i klippterräng, särskilt i klippskrevor, en miljö där man sällan hittar släktingen *bergdunört*. Men *backdunört* finns även på kulturmark, gärna i eller vid stenrosen eller murar. Den kan dock även växa t ex i trädgårdsland och blir då lite större än normalt. Det är möjligt att arten är på spridning på kulturmark.

5. Grendunört, *Epilobium roseum*. När man fått upp ögonen för arten är den lätt att känna igen på sina långskaftade, tätt tandade, ovala blad (bredast på mitten) och sina blekröda blommor. Den är mest lik *amerikansk dunört*, som dock har äggrunda blad (bredast nära basen) med kortare skaft, och mindre blommor.

Grendunört är sällsynt och förekommer mest i Vätterbygden och utmed kusten. Den växer på fuktig mark, gärna på lera, och är kalkgynnad.

6. Alaskadunört, *Epilobium glandulosum*, tycks inte vara anmäld från Småland nnu, men det är troligt att den förr eller senare dyker upp. Liksom de andra amerikanerna (nr 6--8) spreds den med utgångspunkt från botaniska trädgårdar i början av seklet, men hittills har den varit mycket mindre framgångsrik än sina båda släktingar.

Leta efter '*amerikansk dunört*' med påfallande stora blad uppe bland blommorna! En kontroll av hårigheten på frukterna avgör om Du har funnit *alaskadunört*. Denna har som regel också större blommor än *amerikansk dunört*.

7. Vit dunört, *Epilobium saximontanum*. Denna art är mycket nära släkt med *amerikansk dunört*. Det finns dock många småskillnader, se tabellen!

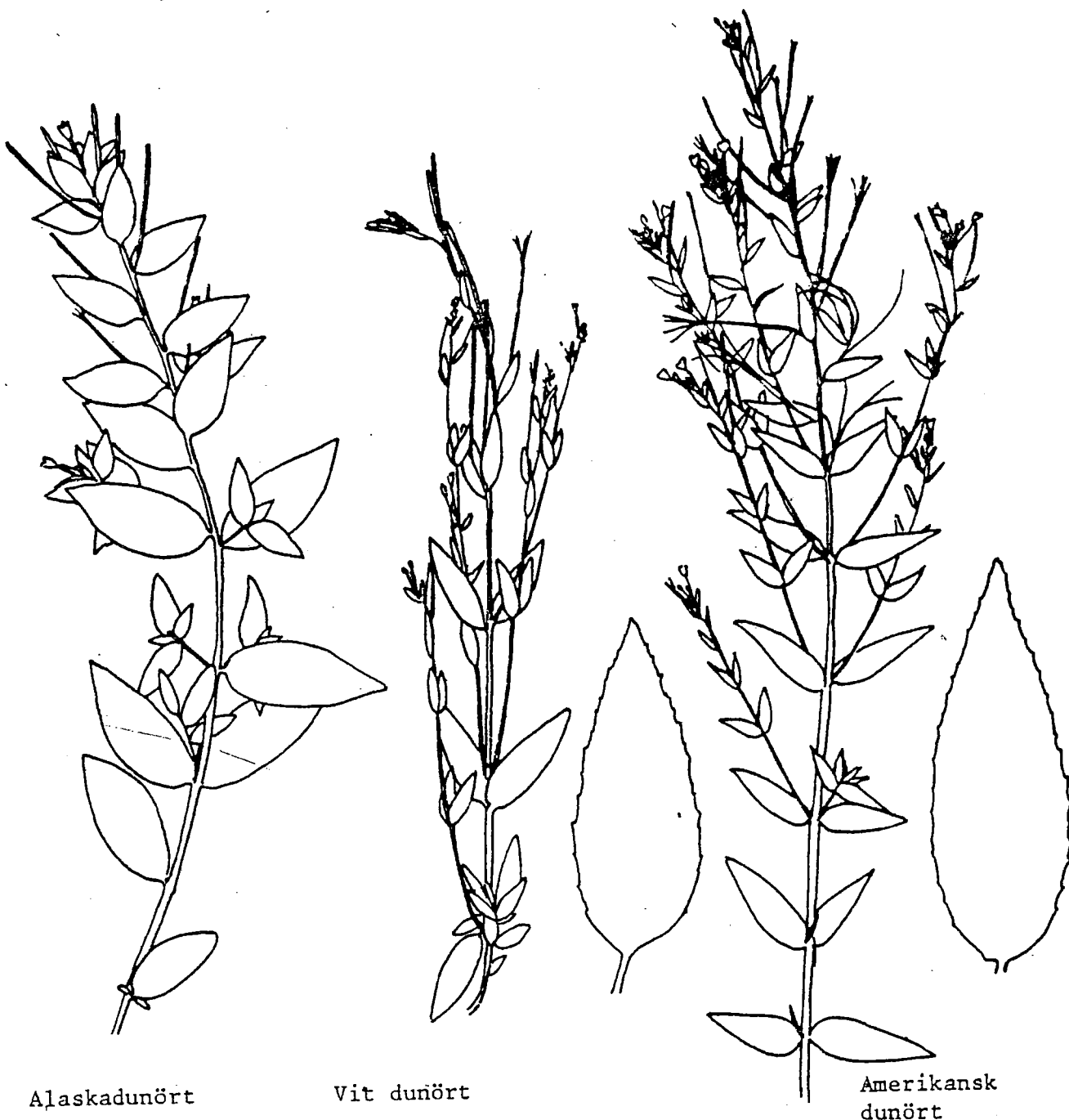
Vit dunört är inte lika vanlig som *amerikansk dunört*, och framför allt är den inte jämnt spridd. Den verkar vara sällsynt i SV, vanligare i SO och relativt vanlig i norr. Ofta växer den tillsammans med *amerikansk dunört*.

8. Amerikansk dunört, *Epilobium adenocaulon*. Särskilt typiska är de köttiga övervintringsknopporna, som oftast finns på stjälkbasen om hösten. Ur dem ska nästa års stjätkar växa fram. Nästa sommar sitter de hoptorkade resterna av de köttiga bladen som en rosett kring den nya stjälken.

Växten har på några få decennier blivit den vanligaste dunörten i södra Sverige. Den är vanligast i diken, kärr och på sjöstränder, men man ser den även på skräpmark i tätorterna, ofta i små exemplar.

Skillnader mellan *vit dunört* och *amerikansk dunört*. Övergångsformer finns, t ex vitblommiga som i allt annat liknar *amerikansk dunört*. Rapportera bara *vit dunört* om alla karaktärerna nedan stämmer!

Karaktär	Vit dunört	Amerikansk dunört
Övervintringsknoppar	saknas ofta	finns oftast
Grenar	uppåtriktade, de flesta från stjälkens nedre del	utåtriktade, de flesta från stjälkens övre del
Blad	jämnt utlöpande mot spetsen	sidorna insvängda före spetsen som därför blir avsatt som en snärt
Bladskäft	tydliga, 2--10 mm	0--5 mm (saknas ofta)
Blomfärg	vit--svagt skär	rödlila, sällan vit
Kronblad	mycket små (bara något längre än foderbladen)	något större (ca dubbelt så långa som foderbladen)

9. Kantdunört, *Epilobium tetragonum*. En skarpt ljusgrön art med smala, nedlöpande, vasst krokandade blad. Stjälken är utpräglad fyrkantig. Frukterna är påfallande långa, upp till dm-långa inklusive skaftet.

Arten är bara rapporterad från ett par ställen, förmodligen som tillfälligt inkommen. Den är kalkkrävande och hör hemma på fuktig mark, men kan även växa på skräpmark i samhällen.

10. Grå dunört, *Epilobium lamyi*. Grågrön, hårig, smalbladig. Har mer grenig blomställning, större blomknoppar och mera djupröda blommor än *mörk dunört*.

Rapporterad från ett tiotal ställen i Småland, säkerligen till stor del som tillfälligt inkommen. Arten hör hemma på fuktig mark och är kalkgynnad, men den kan även växa på starkt kulturpåverkad mark.

11. Mörk dunört, *Epilobium obscurum*. Lik *kärrdunört*, men med mörkare blommor, tydligare tandade blad och tydligare längsstrimmor på stjälken. Fröna är bara hälften så stora som *kärrdunörten*.

Troligen inte vanlig, men ganska jämnt utbredd. Man finner den i betade, näringsrika kärr, endast undantagsvis på störd kulturmark.

12. Kärrdunört, *Epilobium palustre*. Typiska är de smala, nästan otandade bladen. Blommorna är oftast ljuslila men kan vara vita.

Vanlig i kärr (t ex myrkanter) och diken i hela landskapet. Bara undantagsvis på starkt störd kulturmark.

ÖVERSIKT ÖVER KARAKTÄRERNA

	stam	stamhårighet	gländelhår i blomställningen	blad	mellansta bladen	märke	frön, skulptur	fröhårens fäste
X .	X .	X . .	X .	X .	X . .	X .	X .	Rosendu
X .	X .	X . .	X .	. X	X .	X .	X .	Luddunört
X .	X .	. . X	. X	. X	X .	X .	X .	Bergdunört
. X	. X	X . .	. X	. X	X .	X .	X .	Backdunört
. X	. X	X . .	. X	X X	. X	. X	. X	Grendunört
. X	. X	X . .	. X	. X	. X	. X	. X	Alaskadunört
. X	. X	. . X	X .	X X	. X	. X	. X	Vit dunört
. X	. X	. . X	X .	X .	. X	X .	X .	Amer dunört
. X	. X	. . X	X .	X X	. X	X .	X .	Kantdunört
. X	. X	. X .	X .	X .	. X	X .	X .	Grå dunört
X X	. X	X . .	X .	X X	. X	. X	. X	Mörk dunört
								Kärrdunört

Den som vill veta mer om dunört rekommenderas en skrift av Alf Oredsson och Sven Snogerup: *Drawings of Scandinavian plants 101--117. Epilobium L. sect. Epilobium*. Den gick som en serie i tidskriften *Botaniska Notiser* 1975--1977 och där finns mycket illustrationer och utförliga beskrivningar till alla då kända svenska arter. -- Bilderna i denna sammanställning är lånade därifrån.